

**Op reis met
Ds. Jan Scharp
(1756-1828)**

HisTheo
Apeldoorn

**Op reis met
Ds. Jan Scharp
(1756-1828)**

**Achttien voordrachten over
zijn *speelreisje* in 1809**

Cees Huisman

Portret van Ds. Jan Scharp door Jan Willem Caspari (1779-1822)
in Museum Rotterdam.

Auteur: Cees Huisman

Coverontwerp: Auteur

ISBN: 9789403683645

© HisTheo (Apeldoorn 2023)

www.dsceeshuisman.nl

Niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd, gedeeld of verspreid zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoudsopgave

	Inleiding	7
1.	Hoe het begonnen was	16
2.	Langs de Vechtstroom	21
3.	Knoetrica	27
4.	Een <i>springtochtje</i>	33
5.	<i>Walm en zwarte damp</i>	44
6.	Kerken bezoeken in Maastricht	50
7.	Jan Scharp was here	56
8.	Een loge en een nor	60
9.	Schatten in Tongeren	65
10.	Knoeter-Waals in Luik	70
11.	Wondere waterwerken in Spa	76
12.	Het devote Burtscheid	82
13.	De Dom en Faro	86
14.	<i>Selbst geblasen in Stolberg</i>	92
15.	Een nijvere familie	97
16.	Langs het mirakel van Kevelaer	104
17.	Jarig in Nijmegen	112
18.	Vreugde en angst in Gorkum	116
19.	De route in 16 fiets-etappes	126
	Verantwoording afbeeldingen	148
	Literatuur	149
	Register	151

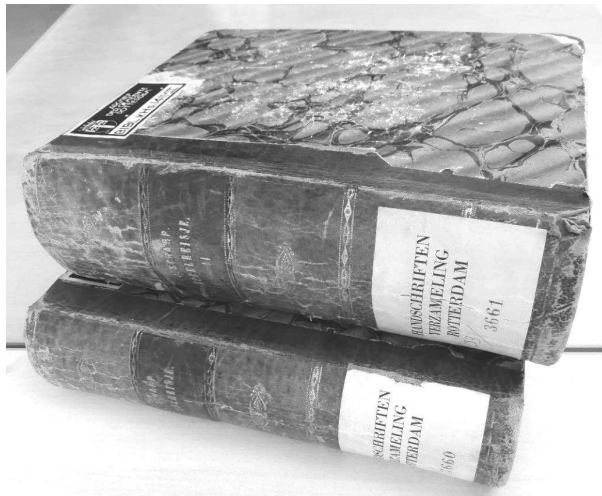

Inleiding

In dit boek vindt u een verslag van de reis, die Ds. Jan Scharp in de zomer van 1809 heeft gemaakt. Toen hij weer thuis was gekomen in Rotterdam heeft hij van september tot en met juni 1810 om de veertien dagen uitgebreid verteld over wat hij gezien, gehoord en geleerd had. Hij wilde zijn aandachtige gehoor met zijn reiservaringen graag ‘wereldwijzer’ maken, terwijl de aanwezigen tevens een aangename en gemakkelijke avond zouden hebben.

Het publiek, waarvoor hij zijn inleidingen hield, bestond uit de leden van het Rotterdamse literair genootschap ‘Verscheidenheid en Overeenstemming’, dat in 1760 als huiskring was ontstaan. Ds. Scharp, die behalve predikant ook dichter was, was niet alleen lid van dit genootschap, maar hij was ook enige tijd voorzitter. Onder zijn enthousiaste leiding was het genootschap tot grote(re) bloei gekomen. Zo’n genootschap bezorgde de leden afleiding en toename van nuttige en nutteloze kennis in een bedrukte en zware tijd van oorlog en rampspoed.

In 18 *voorlezingen* deed Scharp uitvoerig verslag van zijn *speelreisje*, zoals hij zijn tocht naar Kaldenkirchen via een leerzame en plezierige omweg, noemde. Iedere lezing schreef hij woordelijk op in een fors uitgevallen ingebonden schrift (A4 formaat).

Toen hij zijn cyclus voltooid had bestond het geheel uit twee dikke delen¹ van ruim 400 pagina's, verlucht met talloze afbeeldingen, die hij onderweg op de kop had getikt. Vaak betreft het stadsgezichten en pentekeningen van kerken of kastelen, die al ruim 50 jaar eerder waren vervaardigd, zodat die lang

niet altijd de werkelijkheid weergaven, zoals Scharp die aantrof. Maar hij

---

¹ Met de omschrijving “Manuscript en gedichten van ds. Jan Scharp” zijn de nummers 3660 en 3661 te vinden in de Handschriftenverzameling (toegang 33-01) in het Stadsarchief te Rotterdam.

gebruikte deze plaatjes bij gebrek aan betere, meer recente afbeeldingen. Een aantal ervan zijn in dit boek opgenomen.

Zijn voordrachten zijn voor de huidige lezer enigszins saai en langdradig en daarom ongeschikt om integraal ter lezing aan te bieden. Daarom ben ik zo vrij geweest om zijn lezingen met eigen woorden samen te vatten, al te droge historische uitweidingen over te slaan en wikipedia-achtige kennis en informatie achterwege te laten. Wat dan overblijft is een leesbaar verslag van zijn reis, gelardeerd met soms grappige, sappige of treffende citaten.

De aanleiding van zijn tocht was vermoeidheid en een kwakkelende gezondheid. Scharp was een ongelofelijk druk bezet man, die in zijn persoonlijk leven ook veel te verwerken had. Hij had meerdere kinderen verloren en drie jaar eerder was zijn vrouw overleden. Hij was in 1808 opnieuw getrouwd, nu met Adriana Vonk, weduwe van J.F. van Durselen². Zij was het, die haar man in 1809 aanspoorde om eens afstand te nemen van zijn drukke werk en zij stelde voor een plezierreisje te ondernemen, dat zijn gezondheid ten goede zou komen. Bovendien kwam het goed uit, dat een nichtje, dat enige tijd bij hen had gewoond voor haar (culturele) ontwikkeling, nu weer naar huis gebracht moest worden, namelijk naar haar ouders in Kaldenkirchen.

Zo kon al gaande het nuttige met het aangename verenigd worden. Ook de dochter van Jan Scharp zou meegaan, zodat het nichtje een leeftijdgenoot voor onderweg had. Een 'knecht' was natuurlijk eveneens onmisbaar op reis, zodat het totale gezelschap uit vijf personen bestond.

Jan Scharp vond het ook zelf een goed idee en hij kreeg van zijn gemeente de vrijheid om er voor drie maanden tussenuit te gaan. Het is niet uitgesloten, dat enkele vermogende gemeente- of genootschapsleden hem ook een financiële bijdrage verstrekten. Vervoer (meestal door middel van een gehuurd rijtuig met 4 paarden en een koetsier), maaltijden en overnachtingen gedurende drie maanden voor 5 personen kostten een aardige duit. Soms reisden zij per schip (trekschuit) en overnachtten zij bij familie of vrienden, waardoor de kosten wat beperkt konden worden. Een enkele keer noteerde Scharp opmerkingen over de duurte van maaltijden of logementskosten, maar over het algemeen krijg ik de indruk, dat hij niet perse op de kleintjes hoefde te letten.

---

² Hij was de broer van Ds. A.L. van Durselen, die van 1771 tot 1804 predikant was in Oirschot.

Het doel van de reis was dus Kaldenkirchen in Duitsland, maar men reisde daar niet via de kortste route naar toe. De route verliep in hoofdlijnen via Den Haag, Amsterdam, Utrecht, Den Bosch, Maastricht, Luik, Spa, Aken, Kleef naar Kaldenkirchen. Hier bleef men enige tijd ‘hangen’ bij familie (van zijn tweede vrouw) om daarna via Nijmegen naar Gorkum te reizen, waar men ook nog ruim twee weken bivakkeerde bij de zoon en schoondochter van Scharp. Vandaar keerde men in één dag terug naar Rotterdam.

Natuurlijk is Scharp er zich van bewust, dat hij geen wereldreis heeft ondernomen en dat het aanbieden van een uitvoerig reisverslag enigszins overdreven en onnodig overkomt. Toch weet hij zichzelf en zijn gehoor steeds weer te overtuigen, dat zijn reisverslag ‘nuttig en aangenaam’ is en zonder onderbrekingen weet hij zijn gehoor toch 18 keer te boeien met wetenswaardigheden en bijzondere ervaringen.

Voor ons, die gewend zijn om in korte tijd alle mogelijke uithoeken van de wereld te bezoeken en daar door middel van video en foto’s de thuisblijvers op een directe en levendige manier deelgenoot van te maken, moeten ons even instellen op het langzame tempo van twee eeuwen geleden. Er wordt dan niet alleen minder gereisd, maar alles gaat ook veel langzamer. Het contact met degenen, die thuis blijven, gaat via brievenpost, die dikwijls traag en moeizaam verloopt. We horen Scharp regelmatig mopperen over te weinig post, waardoor het maken van afspraken met het thuisfront over bijvoorbeeld de datum van terugkomst uiterst moeizaam verloopt.

Daarom is het ook wel te begrijpen, dat in die tijd de mensen nog op het puntje van hun stoel gingen zitten – wel met een sigaar, pijpje of een borrel bij de hand – om te vernemen wat Jan Scharp allemaal had gezien en beleefd. Regelmatig verontschuldigt Scharp zich weliswaar, dat hij soms wat te langdradig is of zijn gehoor vermoeit met bekende ‘stuff’, maar over het algemeen bleef zijn gehoor trouw komen en waren zij uiteindelijk enthousiast over zijn bijdragen.

Ik hoop, dat ook de lezers in onze tijd het de moeite waard vinden om kennis te nemen van de reiservaringen van Ds. Jan Scharp c.s. De tijd en de omstandigheden verschillen in vele opzichten van de onze en dat maakt het voor een ieder, die in geschiedenis geïnteresseerd is, sowieso al boeiend. Men ervaart en beleeft van alles – en nog wel in een andere tijd – terwijl men lekker thuis op de bank kan blijven zitten.

Maar wie ook met eigen ogen wil zien wat Scharp bekeken heeft en wil ervaren welke landschappen hij gepasseerd heeft kan met behulp van de routebeschrijvingen achter in dit boek zelf op de fiets stappen en zijn reis in hoofdlijnen navolgen. In 16 etappes kan de hele route van ca. 1200 km

worden nagefietst (meest aan de hand van knooppunten). Natuurlijk zijn vele wegen veranderd, steden en dorpen uitgebreid of opgegaan in grotere conglomeraten, maar in principe zijn vele plekken nog vindbaar en allerlei kerken en andere bijzondere gebouwen nog te bezoeken.

De etappes hebben gemiddeld een omvang van 50 à 60 km en kunnen gemakkelijk op één dag gefietst worden. Wie sneller en sportiever is kan er ook twee op een dag volbrengen. Ook kan men natuurlijk slechts een deel van de route fietsen of die verdelen over meerdere perioden (van vakantie). Alles is mogelijk en ieder kan doen wat hij/zij wil. Varen over de Vecht of de Waal heb ik aangepast naar fietsen langs de Vecht en de Waal. Bij iedere etappe wordt zoveel mogelijk vermeld welke bezienswaardigheden nog te bezoeken of te bezichtigen zijn. Er is in 200 jaar tijd veel veranderd, afgebroken of onherkenbaar verbouwd – vooral hotels en logementen – zodat lang niet alle highlights, waar Scharp langs kwam of bezocht en in zijn reisverslag noemde, bezocht kunnen worden. Maar allicht een deel ervan.

De hoofdstukken volgen de inhoud van telkens één voordracht, die niet per se samenvalt met een (fiets)etappe.

Maar voordat u op reis gaat wilt u natuurlijk wel weten met wie u de reis onderneemt. Daarom wil ik eerst in de volgende paragraaf Ds. Jan Scharp introduceren door hem te vragen zichzelf even voor te stellen

Ds. Jan Scharp stelt zich voor

Mijn naam is Jan Scharp en ik ben op 16 augustus 1756 geboren in 's-Gravenhage. Mijn vader was Abraham Scharp, die getrouwd was met Maria Jacobs. Mijn vader werkte bij de belastingdienst in de functie van *accynsenaar* of hoofdgaarder, waarbij hij vooral gespecialiseerd was in het innen van accijnzen op vee, zout en zeep. Mijn grootvader John Scharp (Sharp) was geboren in Londen en is later wijnhandelaar in 's-Gravenhage geworden. Als je nog verder terug gaat kom je bij mijn voorvaderen ook enkele predikanten tegen: één (Matthew) in de Anglicaanse kerk te Londen en één (Joannes) in de kerk van Schotland te St. Andrews.

Op 22-jarige leeftijd ben ik getrouwd met Anna Catharina Engelcke uit Scheveningen. Helaas is zij drie jaar geleden (in 1806) overleden, maar gelukkig vond ik na enige tijd een andere lieve echtgenote Adriana Vonk, die weduwe was geworden door het overlijden van haar man J.F. van Durselen. Ik ben vader geworden van meerdere kinderen, maar de enigen, die nu nog in leven zijn mijn zonen Herman, Dalen en Johannes Christianus en mijn dochter Cato.

Zoals ik al vertelde zit het predikanten-beroep al twee eeuwen in de familie, maar ik denk niet, dat dat de belangrijkste reden is geweest om theologie te gaan studeren. De wijnhandel van mijn grootvader trok mij niet – ik lust wel graag een goed glas wijn, maar ik heb weinig verstand van handel – en bij de belastingdienst zou ik mij ook niet thuis voelen. Van jongs af was ik al onder de indruk van het ambt van predikant. De ‘dienaren van het Woord’ vervullen een belangrijke rol in de kerk en in de samenleving. Ik beschouw de dominee dus als een soort gids door de tijd, als iemand die wegen wijst en inspireert tot het ware en goede. Kortom, iemand die het Evangelie van Jezus Christus verkondigt en probeert voor te leven. Dat leek mij een boeiende vulling van mijn leven en van jongs af aan heb ik mij daar op toegelegd. Mijn vader zei altijd, dat ik goed mijn woordje kon doen en nooit mijn mond kon houden, dus heb ik maar besloten om mijn werk te maken van het ‘goede Woord’. Dat verklaart misschien ook wel, waarom ik een groot liefhebber van de poëzie ben en dat ik zelf ook geen onverdienstelijke dichter ben, al zeg ik het zelf. Bij een groot aantal bijzondere gebeurtenissen heb ik mijn dichtader laten vloeien. Met recht kan men mij wel een ‘gelegenheidsdichter’ noemen. Maar ook heb ik enkele kerkliederen geschreven, die in de bundel *Evangelische Gezangen* zijn opgenomen en die sinds vorig jaar in de Nederlandse (hervormde) kerken in de erediensten gezongen (kunnen) worden.

Maar ik loop nu te hard van stapel en te veel op de dingen vooruit. Op de Latijnse School was ik een ijverige en leergierige jongen en ik heb op school diverse prijzen behaald³. Zoiets kreeg je als waardering, maar vooral ook ter aanmoediging. Toen in mijn diploma kreeg heb ik een rede uitgesproken – ik was toen 16 of 17 jaar – over de noodzaak van het samengaan van bescheidenheid en geleerdheid⁴. Ik heb als geleerde – als theoloog, dichter en publicist - ook zelf altijd geprobeerd bescheiden te zijn, maar anderen moeten maar zeggen of dat altijd gelukt is. Daarna ben ik naar Leiden gegaan om daar theologie te studeren. Een belangrijke leermeester en inspirator voor mij was professor Ewald Hollebeek⁵, die een geheel nieuwe preekmethode ontwikkelde en aanpreef. Die manier van preken heb ik mij

---

³ Deze biografische schets is grotendeels gebaseerd op het lemma *Jan Scharp* in BLGNP, VI (art. J. van Eijnatten).

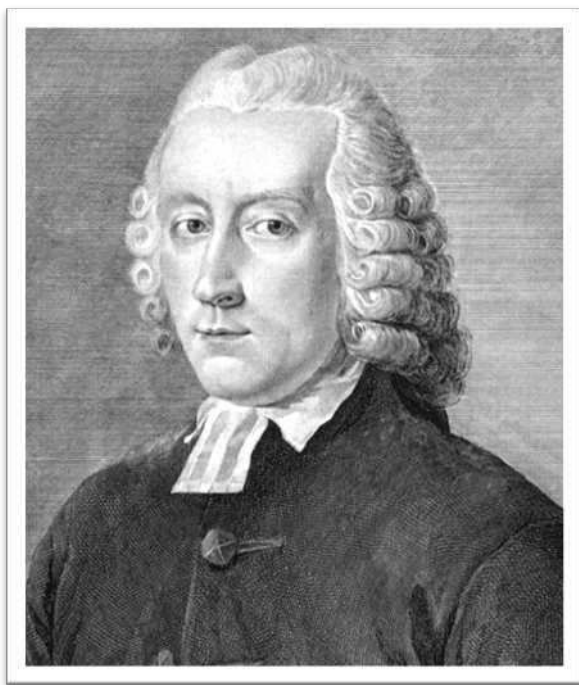
⁴ *De modestia cum eruditione conjugenda* (1773).

⁵ E. Hollebeek (1719-1796) introduceerde hier de Angelsaksische preekmethode met als bedoeling de analytisch-dogmatische Hollandse te verbeteren of te vervangen. Hij was in 1762 hoogleraar theologie in Leiden geworden.

ook eigen gemaakt: dorre dogmatische en analytische verhandelingen zul je van mij op de kansel niet horen.

In 1778, toen ik 22 jaar oud was, ben ik predikant geworden in de ‘vaderlandse kerk’ van Sint Annaland op Tholen. In datzelfde jaar ben ik ook getrouwd, zoals ik al verteld heb. In deze plaats ben ik maar twee jaar geweest, want in 1780 kreeg ik een beroep van de gemeente in Axel, dat ik toen heb aangenomen. Daar ben ik acht jaar gebleven. Toen mijnheer pastoor in dat dorp overleed heb ik naar aanleiding daarvan een gedicht gemaakt en hem geprezen als een ‘waardig lid der algemene kerk’, maar dat werd door sommigen niet zo gewaardeerd en die hebben via de Classis geprobeerd mij pootje te lichten. Uiteindelijk moest de Classis toegeven, dat mij niets te verwijten viel.

Het geeft wel duidelijk aan, hoe bekrompen sommige gereformeerden dachten. Ik heb het goede en ware bij andere gezindten altijd benoemd en gewaardeerd. Van ketterjagerij moet ik niks hebben. Dat wil niet zeggen, dat ik alles goed vind en nergens een ferm standpunt over inneem. Integendeel, als ik de kerk en het geloof bedreigd zie worden door nieuwlichterij dan zal ik mij daar tegen verzetten⁶, maar altijd met ‘geleerdheid in samenhang met bescheidenheid’, dus nooit met de botte bijl.

Portret van Jan Scharp rond 1790
(door Mathias de Sallieth)

⁶ In 1793 publiceerde hij zijn *Godgeleerd-historische verhandeling...tegen de zogenaamde verlichting en godsdienstbestrijders* (R'dam).

In Axel raakte ik gefascineerd door de prachtige en bijzondere klederdrachten, die ik daar en in de omgeving aantrof en daarover heb ik toen een driedelig werk gepubliceerd⁷.

Na nog een korte tijd de gemeente in Noordwijk-Binnen gediend te hebben ben ik in 1789 predikant geworden in Rotterdam, waar ik tot op heden (1809) – met een onderbreking van ongeveer vijf jaar – nog steeds met groot genoegen werk. Die onderbreking – laat ik daar eerst iets over vertellen – heeft te maken met de botsing, die ontstond tussen mijn politieke overtuiging en de nieuwe politieke constellatie van ons land. In 1795 waren de Franse ‘bevrijders’ ons land binnengevallen en dat leidde tot het definitieve einde van de aloude Republiek en tot het vertrek van de door mij geliefde en gewaardeerde stadhouder Willem V. Het was alom Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap wat de klok sloeg en iedereen moest zich gewonnen geven aan de nieuwe situatie, die nu van kracht werd onder de naam van de Bataafse Republiek.

Ook van mij als dienaar van het Woord werd verwacht, dat ik mij door middel van een eed gehoorzaam toonde aan de nieuwe regering, anders zou ik uit mijn ambt worden gezet. Ik vond – en vind nog steeds – dat dat niet behoorde tot de bevoegdheid van de overheid. Het is niet haar recht en bevoegdheid om te bepalen wie het ambt van predikant mag bedienen en wie niet. Maar nu de zaken zo op scherp werden gezet zat er niets anders op dan dat de consequentie van mijn stellingname was, dat ik ontslagen werd als predikant van de gemeente in Rotterdam. In 1797 heb ik een uitvoerige verdediging van mijn besluit en over deze hele gang van zaken het licht doen zien⁸.

Na enige tijd ben ik gevraagd om predikant te worden in de gemeente van Loga, dat in Oost-Friesland (Noordwest Duitsland) ligt en waar veel aanhangers van de stadhouder naartoe gegaan waren. In 1799 heb ik de gelegenheid gekregen om een dissertatie te verdedigen aan de universiteit van Duisburg, zodat ik mij voortaan doctor in de theologie mocht noemen. Het was een apologetisch onderwerp, waarop ik promoveerde en het lag in het verlengde van mijn eerdere publicaties op dit gebied, waarin ik het christelijk geloof verdedigde tegen Verlichtingsideeën .

In de politieke turbulentie, die voorafging aan de omwenteling van 1795, heb ik mij altijd sterk gemaakt voor het behoud van het oude bewind onder leiding van de stadhouder. De gedachte van de volkssoevereiniteit ging

---

⁷ *Geschiedenis en costumen van Axel* (Middelburg 1787-1788).

⁸ *Deductie...bij het afleggen der belofte, gevorderd door het Prov. Bestuur van Holland* (Rott. 1797).

er bij mij niet in en ik heb meerdere malen in woord en geschrift mijn bezwaren tegen de patriotse ideeën naar voren gebracht.⁹ Mijn 'roots' in Engeland hebben misschien ook wel invloed gehad op mijn waardering van de stadhouderlijke politiek, die sterk leunde op de Engelse (en Pruisische) invloedssfeer. In ieder geval lag mijn sympathie meer bij de Engelsen dan bij de Fransen.

Het bijzondere en extravagante heeft mij altijd geboeid en het poëtische en het jolige zijn mij op het lijf geschreven. Hoewel ik de ernst van mijn ambt wel degelijk gevoel laat ik er mij niet door beperken, maar geeft dat mij juist de ruimte om in vrijheid te zeggen en te doen wat mij nuttig en passend lijkt. Zo houd ik van dichten en ik heb dat vaak ingezet bij bijzondere gelegenheden om op een andere manier mijn gedachten en gevoelens te uiten. Ik heb zelfs wel eens een preek gemaakt, die ik in de vorm van dichtregels heb voorgedragen. Ook heb ik eens een preek uit het Duits vertaald, waarin de letter 'r' helemaal afwezig is. Het is soms een beetje kolderiek, maar daar houd ik wel van.

Ook dicht ik graag liederen, die in de eredienst gezongen kunnen worden. Zo ben ik een enthousiast medewerker geweest aan de in 1807 verschenen bundel *Evangelische Gezangen*, zoals ik al verteld heb. Verder ben ik op en top een genootschapsman: ik ben lid van diverse genootschappen op het terrein van wetenschap, literatuur en theologie. Ik noem er een paar: 'De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen', 'Kunstliefde spaart geen vlijt', het 'Nederlandsch Zendeling Genootschap', 'de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen' en 'Verscheidenheid en Overeenstemming'. Van dit laatst genoemde genootschap ben ik sinds enkele jaren voorzitter en voor de leden hiervan heb ik mijn 18 voordrachten over ons reisje naar Kaldenkirchen gehouden.

Dit *speelreisje*, zoals ik het noem, heb ik in de zomer van 1809 ondernomen om mijn kwakkelende gezondheid wat te verbeteren, hetgeen zeker gelukt is, maar ook om het nichtje van mijn tweede echtgenote, die een tijd bij ons gelogeed was geweest weer naar haar ouders in Kaldenkirchen te brengen. Ook ging mijn dochter Cato mee als gezelschap voor haar. Het is een fantastische trip geworden in een turbulente tijd en wij gingen soms over onbegaanbare wegen en gevaarlijke hoogten, maar deze bijzondere ervaring zou ik voor geen goud hebben willen missen.

---

⁹ Zie *Aan mijne medeburgers* uit 1789.